

**USTAV KRALJEVINE JUGOSLAVIJE IZ 1931. GODINE SA
POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU**

**THE 1931 KINGDOM OF YUGOSLAVIA CONSTITUTION WITH A
SPECIAL FOCUS ON BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Stručni članak

Doc. dr. Nedžad Baković*

Sažetak

Ustav iz 1931. godine predstavlja ustavno nasljeđe Bosne i Hercegovine jer je formalno bila u sastavu zajedničke južnoslavenske države u periodu od 1931. godine pa do 1946. godine (izostavljajući period Nezavisna države Hrvatske) uređene po odredbama navedenog Ustava. Iz teorije ustavnog prava tog perioda, prakse donošenja ustava Prusije i Francuske vidljivo je da je Ustav iz 1931. godine preuzeo neka rješenja i ustavne prakse evropskih država što nije bio slučaj sa Vidovdanskim ustavom te je i na taj način i BiH kao teritorij u tadašnjoj državi preuzela ustavna rješenja tadašnje Evrope. Prije samog čina proglašenja Ustava u pravnim krugovima tadašnje Jugoslavije odvijale su se rasprave o pojedinim ustavnim rješenjima a na osnovu prakse ustavnih sistema drugih država.

Ključne riječi: Ustav, država, ustavni sistem, tradicija, historija.

Abstract

The 1931 Constitution represents the constitutional legacy of Bosnia and Herzegovina, as it formally belonged to the unified South Slavic state from 1931 to 1946 (excluding the period of the Independent State of Croatia), governed by the provisions of the mentioned Constitution. Drawing from the theory of constitutional law of that period and the constitutional practices of Prussia and France, it is evident that the 1931 Constitution adopted certain solutions and constitutional practices of European states, unlike the Vidovdan Constitution. In this way, Bosnia and Herzegovina, as a

---

* Općinski sud Kiseljak, e-mail: nedzadbakovic@gmail.com

territory within the former state, assimilated constitutional solutions from contemporary Europe. Before the actual proclamation of the Constitution, discussions on specific constitutional solutions took place in the legal circles of the then Yugoslavia, based on the constitutional practices of other countries.

Keywords: Constitution, state, constitutional system, tradition, history.

1. UVOD

Ustav Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine je najviši pravni akt koji bi mogli, s obzirom na način donošenja, svrstati u darovane ili nametnute (oktroirane) ustave. Naravno sa ove vremenske distance, poslije propasti dvije Jugoslavije, ideja jugoslavenstva se čini potrošenom, ali u periodu donošenja navedenog Ustava, kao i periodu oslobođenja južnoslavenskih naroda, ideja ujedinjenja svih južnih Slavena bila je itekako aktuelna i privlačna. Osnovna ideja na koju će pokušati dati odgovor, uz historijski pogled na nastanak navedenog Ustava, jeste da li je ideja jugoslavenstva bila pokriće za hegemonističku politiku srpske buržoazije na čelu sa kraljem nad ostalim narodima ili je ideja iskrenog zbližavanja južnoslavenskih naroda ili jednog naroda sa tri imena kako je to režim naglašavao.

Međunarodne okolnosti oko nastanka zajedničke države, ideja velike Srbije kao i dogovori između vlade Kraljevine Srbije i Jugoslavenskog odbora, Krfska deklaracija i ujedinjenje sve su to pitanja koja su imala refleksiju na funkcioniranje zajedničke države, pa i njen ustavni sistem. Step en autonomije područja koja su se nalazila u sastavu Austro-Ugarske monarhije je bio značajan, te je ograničavanje izbornih autonomnih prava od strane Kraljevine kroz preglasavanje, imalo značajne posljedice za dalji politički život zajedničke države. Naročito, sa stanovišta današnjih složenih i višetničkih država, je interesantan odnos centralističkih i federalističkih političkih opcija u tadašnjoj Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca (u daljem tekstu skraćeno SHS) odnosno Kraljevini Jugoslaviji, te posljedice tih političkih borbi za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Značajan je utjecaj stvaranja zajedničke države na položaj Bosne i Hercegovine i političkog života u njoj, njeno unutrašnje ustrojstvo, položaj i političko organiziranje Bošnjaka, kao i status Islamske zajednice, razbijanje

teritorijalne cjelovitosti Bosne i Hercegovine kroz formiranje banovina, a kroz odredbe Ustava iz 1931. godine.

Ustav Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine neosporno spada u ustavno-pravnu tradiciju BiH i kao takav, bez obzira na prestanak postojanja državne zajednice ustrojene tim Ustavom, predstavlja i pravnu historiju BiH i njenih naroda. Okolnosti nastanka Ustava kao i bitni faktori u njegovom donošenju predstavljaju kompromis političkih i ekonomskih snaga u društvu kao i vanjskih utjecaja. Položaj kralja i njegov utjecaj na političke prilike i na donošenja Ustava je veoma bitan. Stalni politički sukobi su omogućili dominaciju kralja koju je isti imao u državi i prije zavođenja diktature.

2. POJAM, OPĆE KARAKTERISTIKE I HISTORIJSKI RAZVOJ USTAVA

Postoje dvije vrste normativnog shvatanja ustava. Pojam ustava u formalnom i materijalnom smislu. Pod ustavom podrazumjevamo javni akt ili dokument koji predstavlja osnovni i najviši zakon u jednoj zemlji i koji rješava osnovne društveno-političke odnose te zemlje, naročito pitanja formiranja, funkcionisanja i ovlaštenja političke vlasti, postavljajući istovremeno i granice akcije i vlasti u odnosu na društvo a naročito na izvjesnu sferu koja garantuje integritet ličnosti čovjeka i elementarna ljudska i politička prava koja su ujedno i sredstva ograničenja vlasti. Prema tome, nema ustava u njegovom političko-pravnom smislu ako ne zadovoljava osnovne uslove (Đorđević, 1961)

Ustav u formalnom smislu je određen pomoću dva bitna elementa forme svakog pravnog akta - nadležnost subjekta za njegovo donošenje i postupkom donošenja. Naravno pod ovim ustavom podrazumjevaju se i ustavni običaji pa i druge pisane norme koje nisu donešene na strogo formalan način ali imaju stvarnu snagu ustava. Zato bi ustav u formalnom smislu bio skup pravnih normi za koji je jednom normom, bilo pisanom ili običajnom, koja također čini sastavni dio toga ustava, propisano, odnosno određeno, da se ne može mijenjati običnim zakonom (Lukić, 1966).

Ustav u materijalnom smislu određuje se prema sadržini (materiji) ustavnih normi, tako da u nju ulaze sve norme s određenom sadržinom, bez obzira na njihovu formu tj. bez obzira da li spadaju u ustav u formalnom smislu ili ne (Lukić, 1966).

Ustav predstavlja najvažniji pravno-politički dokument neke države. On obično sadrži načelne propise o društvenom, ekonomskom i političkom uređenju države; propisuje prava i dužnosti građana; određuje najviše organe vlasti, njihove međusobne odnose, te odnose prema nižim organima vlasti i građanima. Ustavi su danas najčešće u pisanom obliku, iako u nekim slučajevima postoje u obliku običajnog prava kao npr. Engleska. Najčešće ih donose parlamenti ili za to posebno sazvane ustavotvorne skupštine (konstituante) kakav je bio slučaj donošenja Vidovdanskog ustava 28. juna 1921. godine ili ustavne konvencije, a postupak donošenja i mijenjanja je u pravilu složeniji od donošenja običnih zakona. Postoje i ustavi koje samovoljno donosi izvršna vlast, tzv. oktroirani ustavi, kao što je Ustav koji je predmet ovog rada.

Razmatrajući historijski razvoj ustava osvrnut ćemo se, osim razvoja ustava, i na razvoj ustavnog prava u Bosni i Hercegovini i ostalim područjima zajedničke države, a sa aspekta razumjevanja društvenih odnosa prije donošenja Ustava iz 1931. godine. Prije samog ustava kao pravnog akta stvorena je riječ *constitutio* a koja se prvi put pojavila u rimskoj državi a podrazumijevala je edikte koje su imperatori izdavali radi reguliranja pojedinih važnijih zakona. Pojam ustav je djelo grčke demokratije i polisa kao i Platona i Aristotela. U srednjem vijeku u pojedinim državama se javljaju izvjesni pravni i politički dokumenti koji se mogu smatrati klice budućih ustava a kojim su bilježena prava građana i principi državnog uređenja. Prvi i najpoznatiji je Velika povelja o slobodama (*Magna Charta Libertatum*) koju su 1215. godine proglasili pobunjeni vrhovi feudalnog društva a protiv kraljevog apsolutizma. Ovdje ćemo spomenuti i Peticiju o pravima od 1628. godine, *Habeas corpus act* od 1679. godine, zatim *Bil o pravima* od 1688. godine, a koji daju osnovne elemente za demokratske lične slobode i moderno krivično pravo. U njima se između ostalog proklamira da niko ne može biti uhapšen za djelo koje nije predviđeno u zakonu niti može ostati u zatvoru duže od tri dana bez očiglednih dokaza o krivici. Ovaj dokument je štitio čovjeka od raznih oblika mučenja i maltretiranja u istrazi kao i od iznuđenog priznanja.

Nastanak i razvoj ustava mora se povezati sa pojavom prvih pisanih ustava. Međutim izučavanje nastanka i razvoja ustavnosti seže i u razdoblje znatno prije donošenja prvih pisanih ustava. I prije donošenja prvih pisanih ustava sreću se raznovrsni i ne tako malobrojni pisani akti koji uređuju dio

onih pitanja koja će kasnije postati ustavna materija. Ustavnost se intezivno razvijala tokom XVIII i XIX stoljeća. Od prvog Ustava, donešenog u državi Virđiniji 1776. godine, i Deklaracije o pravima čovjeka na sreću, na slobodu, na zaštitu od tiranije, a kojeg je napisao američki državnik i demokratski mislilac Džeferson, su protekla dva stoljeća. Najveći broj zemalja donosi svoje ustave, rjeđe samo jedan, češće i više ustava. Godine 1787. Konfederacija američkih država prerasta u Federaciju te donosi prvi pisani ustav sa stupanjem Vašingtona na mjesto predsjednika. Godine 1791. Poljska donosi ustav i to je prvi pisani ustav na teritoriji Evrope kojim se uvodi ustavna monarhija. U isto vrijeme, pod utjecajem Deklaracije o pravima čovjeka i građanina od 1789. godine u Francuskoj se donose dva ustava i to 1791. i 1793. godine. Karakteristika donošenja prvih pisanih ustava jesu da su to pisani političko - pravni dokumenti, da se proklamuje prelazak državnog suvereniteta sa monarha na narod odnosno da je narod jedini izvor vlasti.

Znatno prije donošenja prvih pisanih ustava u različitim državama u toku dužeg vremenskog razdoblja donešeni su različiti pravni propisi koji su uređivali i pitanja državnog i društvenog uređenja ili su jamčili određena prava i slobode posebno plemstvu, a podanicima pružali određenu zaštitu pred organima sudske vlasti. Najveći broj ovih pravnih akata donešen je u vidu zakonika, povelja, darovnica i sl. Postojala su dva bitna svojstva ovih propisa koji i danas predstavljaju bitna svojstva ustava, a to su ograničenje vlasti i vezivanje državne vlasti zakonom i oni su značili ograničenje apsolutne vlasti i njeno podvođenje pod zakon. U periodu od XII do XVI stoljeća u više evropskih zemalja donešeni su ovakvi propisi o ograničenju vlasti. Za ustavno uređenje zajedničke države nastale 1918. godine od presudne važnosti je bio Vajmarski ustav iz 1919. godine koji predstavlja osnovu za sve buržoaske ustave. Saglasno principima iz ovoga Ustava i pod njegovim utjecajem je donešen Vidovdanski ustav iz 1921. godine, Poljski iz 1921. godine, Španski iz 1931. godine, ustavne revizije ustava Danske, Holandije i Austrije iz 1920. godine. Niz zemalja koje do tada nisu imale ustave ili su ustavi bili beznačajni kao Rumunija i Bugarska dobijaju svoj prvi ustav. Proglašava se opće biračko pravo odnosno ukidaju se imovinski cenzusi. Prihvata se rimsko shvatanje privatne svojine kao svetinje te da se privatna svojina ne može koristiti protivno općih interesa a kao primjer koji je pogađao Bošnjake je agrarna reforma. Prema Vajmarskom ustavu koji je,

kako je već navedeno, donešen 1919. godine od strane Njemačkog Rajha državna vlast je određena na način da je Parlament najviši organ vlasti, Vlada kao izvršni organ odgovara Parlamentu kao i šef države. Prava građana su ustavna kategorija koju ne može niko izmijeniti, oduzeti osim ukoliko se ne promijeni sam ustav. Također je navedeni Ustav predviđao i uredbu o nuždi (vanredne okolnosti) a koje su omogućile dolazak Hitlera na vlast. Zbog složenog pitanja državnog uređenja jugoslavenske deklaracije koje se svelo na predhodno pitanje povlačenja granice između Srba i Hrvata (Pavlović, 2012), kao uzor je uzet i ustav Južnoafričke republike iz 1909. godine iz razloga što je taj ustav nastao kao plod kompromisa između dva do tada krvno zavađena naroda Engleza i Bura koji su Holandskog porijekla te je zajednička država ustrojena kao jedinstvena država sa jakom središnjom vladom i sa tačno određenom pokrajinskom samoupravom iz koje su isključeni svi poslovi opšteg državnog interesa (Pavlović, 2012)

Bosna i Hercegovina je kroz svoju historiju uvijek imala određene elemente državnosti, ispoljene u različitim formama. Državno-pravni kontinuitet Bosne i Hercegovine se ogleda i u tome što je bila posebna politička i teritorijalna cjelina u vrijeme kada je postojala u sastavu drugih država, tj. uglavnom je tada imala specifičan državno-pravni status. Bosna se u srednjem vijeku prvi put spominje kao zemlja uz rijeku Bosnu, i u prvo vrijeme se formirala kao oblast u sastavu susjednih država, a zatim postaje samostalna država. Najveću teritorijalnu i državnu ekspanziju Bosna doživljava za vrijeme Kulina bana (1180.-1204.), bana Stjepana Kotromanića (1322.-1353.) i kralja Stjepana Tvrtka (1353.-1391.), kada teritorijem izlazi na veći dio dalmatinske obale. Uglavnom je bila nezavisna kraljevina do pada pod osmansku vlast (nakon smrti posljednjeg bosanskog kralja Stjepana I Tomaševića 1463. godine). Počev od 1580. do 1878. godine kao teritorijalna jedinica postoji Bosanski pašaluk, koji je imao poseban državno-pravni status u okviru Osmanskog carstva. Godine 1865. donesena je Uredba o organizaciji vilajeta. U to vrijeme je donesen i Ustavni zakon Vilajeta Bosanskog iz 1867. godine, kojim je uvedena nova organizacija uprave u provincijama (Aličić, 1983). Može se reći da moderno doba razvoja bosanskohercegovačke državnosti počinje sa austro-ugarskom okupacijom 1878. godine. Nakon aneksije 1908. godine Monarh je obećao donošenje ustava mada s obzirom na sadržinu za isti bi prije mogli reći da se radi o zakonu ili statutu koji je podaren od strane austro-ugarskog monarha kao

nekoj vrsti kolonijalnog protektorata (Janković, Mirković, 1982). U vrijeme Austro-Ugarske vladavine Bosna je imala status "krunske zemlje". Prvi moderni ustavno-pravni akt Bosne i Hercegovine usvojen je u februaru 1910. godine, kada je i izglasan Zemaljski statut (ustav) Bosne i Hercegovine i konstituiran Bosanski sabor pod austro-ugarskom upravom. Nova ustanova Bosanski Sabor nije imao zakonodavnu vlast već samo pravo da „sarađuje“ sa na zakonima koji se tiču bosanskih poslova jer je trebala saglasnost austrijske i ugarske vlasti na usvojene zakone da bi dobili pravnu snagu, nije usvajao budžet. Nije mogao odlučivati o oružanoj sili niti o carinskim pitanjima. Na Zemaljsku vladu i na njene upravne poslove Sabor nije imao nikakvog utjecaja. U nadležnost su imali krivično pravosuđe, policiju, putne isprave, zaključenje i konvertiranje postojećih zajmova, popis stanovništva, građansko, trgovačko i mjenično pravo, javno pravo, šumarsko i rudarsko pravo svi zdravstveni poslovi, agrarno pravni poslovi, katastar i dr.

Sabor je imao 92 zastupnika od kojih se 20 imenovao po položaju a 72 po kompliciranom izbornom sistemu u kojem je do izražaja došla naročito vjerska pripadnost i imovinski cenzus. Mada je u ovom statutu BiH definirana kao jedinstveno i zasebno upravno područje, vrhovna upravna vlast ostala je u nadležnosti vlade u Beču. Članovi od 2 do 30 ovog bosanskog statuta sačinjavali su odredbe o građanskim slobodama, poznate iz većine tadašnjih ustava (i zapravo predstavljaju prava i slobode koje su preteče moderno shvaćenih ljudskih prava). Poseban značaj je imao član 11. statuta, kojim je "svim zemaljskim pripadnicima zagarantirao čuvanje narodne osobine i jezika". Pitanje državljanstva je riješeno na način da je u dvojnoj monarhiji bilo dvije vrste državljanstava i to austrijsko i ugarsko ali je ostavljena mogućnost s obzirom na prebivalište i vrijeme provedeno u BiH, zemaljskog pripadništva BiH. Statut je inaugurirao tri značajne nove institucije: Bosanski sabor, Zemaljski savjet i Kotarska vijeća. Ustavom iz 1910. godine sa još šest pratećih zakona koji su predstavljali cjelinu uveden je novi ustavni poredak u BiH.

Prema ustavu BiH je imala poseban subjektivitet, posebna upravna jedinica kojom su zajednički upravljali Austrija i Ugarska. Prenesen je član 142 austrijskog temeljnog državnog zakona iz 1867. godine koji je sadržavao odredbe o građanskim pravima. Po konfesionalnoj pripadnosti građani su se dijelili na tri kurije a unutar kurije postojale su kurije po socijalnoj bazi. Aktivno biračko pravo su imali muškarci od 24 godina, ako su imali BiH

pripadnost ili boravili u BiH najmanje godinu kao i žene iz prve kurije ako plaćaju zemljarinu 140 kruna a pasivno biračko pravo su imali muškarci stari 30 godina nastanjeni u BiH. Predsjednika i zamjenika Sabora je birao car.

Jugoslavenska ideja. Jugoslavenska ideja, kao ideja stvaranja jedne zajedničke države Južnih Slavena, nema neku dugu prethistoriju. Ona se najprije javila u dva maha u XIX vijeku u Hrvatskoj, i to prvo pod ilirskim, a zatim pod jugoslavenskim imenom. U prvoj deceniji XX vijeka ta ideja javlja se i u Srbiji. Te ideje bile su uglavnom ograničene na određene intelektualne i kulturne krugove, bez određenog političkog značaja. Izvjestan politički značaj jugoslavenska ideja dobija tek poslije 1903. godine i u vrijeme balkanskih ratova 1912/13. godina (Imamović, 1997). Prva južnoslavenska ideja pod imenom Ilirski pokret najprije se pojavila u Hrvatskoj a koji je predstavljao u osnovi nacionalni pokret Hrvatske, pokret za prevazilaženje raznih lokalnih i pokrajinskih razlika i suprotnosti u hrvatskim zemljama putem formiranja i jačanja jedinstva nacionalne svjesti. (Janković, Mirković, 1982)

Austro-Ugarska monarhija. Od jugoslavenskih zemalja vlastitu državnost pred Prvi svjetski rat imale su samo Kraljevina Srbija i Knjaževina Crna Gora. Ostale su bile u sastavu Austro-Ugarske. Preuređenjem Habsburške monarhije prema tzv. Austro-Ugarskoj nagodbi (od 1867. godine) jugoslavenske zemlje su bile podijeljene ovako: u ugarsku polovinu habsburške monarhije pripadale su Hrvatska, Međumorje i Vojvodina (ali i one same međusobno odvojene svojim državnopravnim ustrojstvom unutar te ugarske državne “polovine”) a u austrijsku polovinu te monarhije pripadale su Kranjska, Štajerska, Koruška, Gorička. Istra s Trstom, zatim Dalmacija s jadranskim otocima. Bosna i Hercegovina, međutim bila je zasebno područje, koje je stajalo pod upravom zajedničkih organa vlasti Austro-Ugarske kao cjeline. (Čulinović, 1961) Najstarija politička stranka u Hrvatskoj je Narodna liberalna stranka koja se formirala na ideji ilirskog pokreta i jačanja što veće samostalnosti Hrvatske u odnosu na Ugarsku te ideja da se kroz njegovanje kulturnih veza radi na budućem nacionalnom i političkom jedinstvu Južnih Slavena. Istaknuti pojedinci i čelnici ove stranke su đakovački biskup J.J. Štrosmajer, F. Rački, M. Mrazović i dr. Od ove stranke 1863. godine odvojila se Samostalna narodna stranka na čelu sa I.

Mažuranićem koja se zalagala za veće zbližavanje sa Austrijom. Druga stranka, Unionistička, ili, kako se kasnije zvala Ustavno-liberalna, polazila je od ideje da je pravi i puni interes Hrvatske u što tješnjem savezu sa Ugarskom. Treća stranka u Hrvatskoj je Stranka prava, čiji je vođa bio Ante Starčević a koja je od početka insistirala na emancipaciji Hrvatske i od Beča i od Pešte, na čuvanju, njegovanju i jačanju hrvatske državne ideje. (Janković, Mirković, 1982) U Hrvatskoj se formira tzv. Čista stranka prava (od 1895. godine na čelu sa Josipom Frankom) koja je bila pobornik uspostave velike hrvatske države odvojene od jugoslavenskih zemalja i Ugarske, razvijajući austrofilstvo i srbofobstvo, napadajući Srbe kao najljuće neprijatelje hrvatstva.

Austrija je imala efikasnu i nekorumpiranu administraciju koja je omogućavala provođenje reformi u Bosni i Hercegovini. Bosnom i Hercegovinom kao posebnom nepodijeljenom cjelinom između Ugarske i Austrije je upravljao ministar finansija preko zasebnog administrativnog aparata. Najstarija politička organizacija u Bosni i Hercegovini je Muslimanska narodna organizacija osnovan 1906. godine a koja se borila za vjersku i prosvjetnu autonomiju te Muslimanska napredna stranka pretežno muslimanskih građanskih intelektualaca. Srbi su 1907. godini na tzv. Mitrovdanskoj skupštini osnovali Srpsku narodnu organizaciju sa programom koji je tražio državnopravnu autonomiju BiH. Hrvati su 1908. godine politički se organizovali kroz Hrvatsku narodnu zajednicu, ta je zajednica formirana kao prosvjetna i privredne institucija koja prerasta nakon aneksije u izrazito nacionalno-političku stranku. (Janković, Mirković, 1982)

Ovo poređenje između država južnih Slavena je bitna iz razloga shvatanja neosporne činjenice da su prilikom ujedinjenja 1918. godine, ujedinjena područja ne samo različite vjerske i nacionalne orijentacije već područja koja su pripadala sasvim drugim pravnim i državnim sistemima sa različitim stepenom razvoja političkog života i političkih partija. Živjeli su stoljećima odvojeno, razvijajući se u posebnim uslovima, njegujući sopstvenu tradiciju, jezik, kulturu i vjeru. Iako je 01.12.1918. godine proglašeno osnivanje jedinstvene države nije bio stvoren jedinstveni pravni poredak koji bi važio na cijeloj teritoriji novonastale države. U zajedničku državu ušle su dvije do tada samostalne države Kraljevina Crna Gora i Kraljevina Srbija koje su imale svoja posebna zakonodavstva. Austro-ugarska je također imala svoj pravni poredak tj. svoje posebne opće pravne

propise i svoju posebnu organizaciju sudova. U vrijeme stvaranja Kraljevine SHS na teritoriji novostvorene države susrelo se šest različitih pravnih područja a svako od tih područja imalo je svoje posebno sudsko zakonodavstvo, svoj krivični zakon itd.

Naročito su značajne razlike u oblasti privatnog a posebno porodičnog, nasljednog prava. Tih šest pravnih područja bili su slijedeći: Prvo područje obuhvatalo je teritorij predratne Kraljevine Srbije gdje je bio na snazi Srpski građanski zakonik iz 1844. godine. Pravoslavna crkva je imala status državne crkve te su se brakovi zaključivali u crkvi. Drugo pravno područje činila je Knjaževina Crna Gora gdje je također pravoslavna crkva bila državna i gdje je postojao Krivični zakonik iz Kneževine Crne Gore donesen 1906. godine. Treće pravno područje obuhvatalo je Bansku Hrvatsku i Slavoniju, Liku, Kordun, južni Srem i područje okružnog suda u Pančevu gdje je važio carski patent iz 1852. godine o izuzimanju pravoslavaca i katolika od propisa Općeg građanskog zakonika a podvrgavanja crkvenim sudovima i propisima. Četvrto pravno područje činila je Vojvodina i Međumorje i Prekomurje kojim je Zakon od 1894. godine uveo obavezan građanski brak a u oblasti krivičnog prava važio je Ugarski zakonik iz 1878. godine, te uređenje sudovakoje je uspostavila Ugarska 1871. godine. Peto pravno područje obuhvatalo je Sloveniju, Dalmaciju i dijelove Istre gdje je bračno pravo regulirano Austrijskim Općim građanskim zakonikom ali je brak uspostavljan zavisno od vjerske pripadnosti te je crkveni brak bio nerazrješiv. Šesto područje činila je Bosna i Hercegovina u kojoj je materiju porodičnog i drugih grana građanskog prava poslije 1878. godine regulirao više normativnih akata različitog porijekla (austrijski Opći građanski zakonik, osmansko pravo pravo pravoslavne i katoličke crkve i pravo jevrejske zajednice), zatim Uredba Zemaljske vlade od 1891. godine o prelazu u drugu vjeru. U BiH je važio austrijski Kazneni zakon od 1852. godine. Austro-Ugarska je odmah poslije okupacije BiH uvela u njoj najprije vojne sudove, a potom civilne; civilni su sudovi, po zakonu o sudskom ustavu od 1873. godine bili: kotarski i okružni kao prvostepeni, odnosno drugostepeni i Vrhovni sud u Sarajevu. (Janković, Mirković, 1982)

3. DONOŠENJE USTAVA

Nepostojanje jasne političke alternative zajedno sa malokrvnom hrvatskom opozicijom omogućavale su kralju održavanje autokratskog, bezustavnog uređenja sve do 1931. godine. Uz unutrašnji raspored snaga bitan elemenat za održavanje diktature su bile i vanjsko-političke prilike. Velikim silama predvođenim Britanijom i najvećim saveznikom tadašnjeg režima Jugoslavije, Francuskoj je odgovarala stabilna Jugoslavije u odnosu na ekspanzionističke režime Italije i Njemačke. Pokreti otpora koji su skriveno podržavani od zemalja susjeda Jugoslavije su bili nejak i za bilo kakve odlučnije akcije u državi u smislu prevrata režima i na kraju kao najvažnije kralj je kod naroda uživao povjerenje. Ovo povjerenje nije se odražavalo samo kod pravoslavnog stanovništva koji su tradicionalno vezani za kralja i dinastiju zbog zajedničkih historije i borbe za oslobođenje već i kod ostalih vjeroispovjesti. O tome svjedoče i udruženja omladine koji su promovirali ideju jugoslavenstva. Također je i kralj imenovao četiri člana HSS-a u izmijenjenu Živkovićevu vladu. Kralj je neosporno imao podršku vojske posebno njegovog vrha zbog izuzetno obazrivog odnosa kralja prema ovom sloju društva. Također i sam kralj u svojim nastupima, odnosu sa javnošću te političkim potezima nije davao prostora za kritike. Jednostavno rečeno javno mnjenje je nakon uspostavljenja diktature imalo osjećaj političke stabilnosti, efikasnosti javne uprave i smanjenje korupcije te je kao najvažnije prestalo isprazno nadmudrivanje i srozavanje ugleda državnih institucija kroz djelovanje narodnih poslanika u Narodnoj skupštini kraljevine. Samo u prvoj godini diktature kralj je ukazom objavio 163 nova zakona od kojih su većina bili zakoni koji su regulirali važna životna pitanja. Od 1930. godine se osjećalo da je početna energija zavođenjem diktature polahko gubila svoj intenzitet a što se između ostalog ogledalo i zakonskoj legislativi. Također zbog ekonomske situacije koja je bila teška zbog nastupanja velike ekonomske krize i prijeko potrebnog francuskog kredita dolazi do diplomatskog pritiska Francuske za donošenje ustava i na taj način utvrđivanje ovlasti nosioca vlasti odnosno ograničavanje kralja u njegovoj apsolutnoj vlasti. Moglo bi se reći da je i sam kralj nastojao da odabere pogodan momenat radi ograničavanja svoje vlasti posebno zbog tada aktuelnih dešavanja u Španiji. Promatrano u historijskoj perspektivi, oktroyirani ustavi donošeni su „u onom trenutku kada je monarh, razvitkom

demokratskih građanskih institucija u određenoj, do tada apsolutnoj, monarhiji bio prisiljen ograničiti i podijeliti svoju vlast. (Lauc, 1988)“

I kao što je vanredno ustavno stanje kralj sam svojim aktom zaveo tako ga je i svojim aktom i ukinuo. Naime kralj Aleksandar je 03. septembra 1931. godine „sa verom u Boga i srećnu budućnost Kraljevini Jugoslaviji“ dao ustav svom „dragom narodu“. Taj ustav u literaturi poznajemo pod nazivom „septembarski“ ili od još poznatijem nazivom „oktroirani“ ustav. Razlog zašto se naziva oktroirani je taj što ga nije donijelo ili potvrdilo narodno predstavništvo već suveren kao izraz svog darovanja narodu. Donošenjem ustava je okončan period u historiji Jugoslavije koji nije bio pokriven ustavnim odredbama. Ustavom od 1931. godine. Kraljevina Jugoslavija određena je kao nasljedna ustavna monarhija gdje se u poređenju sa definicijom iz Vidovdanskog ustava izostavljena je oznaka parlamentarna, budući da vlada kao izvršni organ oktroiranim ustavom nije bila politički odgovorna parlamentu. Ustav Kraljevine Jugoslavije iz septembra 1931. godine donesen je kraljevim ukazom, bez saradnje Narodne skupštine, te on stoga spada u kako je već navedeno u kategoriju tzv. oktroiranih ustava. Ipak, vladarevo „darovanje“ novoga Ustava nije promijenilo suštinu odnosa u Kraljevini, tako da se može istaknuti kako je, u najkraćim crtama, umjesto otvorenoga vladarevog apsolutizma uveden prikriveni apsolutizam. (Blagojević, Radonić, 2012) Ustav Kraljevine Jugoslavije ima 120 članova, strukturiranih u XII odjeljaka, nakon kojih još slijede Prijelazne naredbe (*Prelazna naređenja*) i Zaključne odredbe.

4. INSTITUCIJE DRŽAVE

Za razliku od prijašnjega, Vidovdanskog ustava, koji je govorio o pluralitetu vlasti, tj. o državnim vlastima, Ustav Kraljevine Jugoslavije stoji na načelu jedinstva vlasti, a ono što se dijeli su samo funkcije vlasti – zakonodavna, sudska i upravna. Svaka vlast predviđena je samim Ustavom te djeluje u skladu sa njim a o detaljnijoj primjeni mogu u skladu sa Ustavom biti donijeti pravni akti koji moraju biti u skladu sa odredbama Ustava. Zakonodavac ima samo moralnu obvezu pridržavanja Ustava, a ukoliko postupi protivno takvi će zakoni ipak biti u primjeni. U skladu sa Ustavom, zakonodavnu vlast vrše kralj i Narodno predstavništvo zajednički, upravnu vlast vrši kralj preko odgovornih ministara, a sudsku vlast vrše sudovi, koji

svoje presude i rješenja izriču i izvršavaju u ime kralja na osnovi zakona. Država je prema obliku državnog uređenja i dalje bila unitarna država.

Kralj. Kralj je i dalje bio dominantni činilac u radu svih organa vlasti. On je bio zatočenik narodnog jedinstva i državne cjeline. □ Ovaj pojam zatočenik može se shvatiti u kontekstu preuzete obaveze ili dužnosti prema jedinstvu države i jedinstvu naroda. Pored toga što je kralj bio šef države koji je bio vrhovni komandant oružanih snaga i lice ovlašteno za predstavljanje države u odnosima sa drugim državama. Kralj predstavlja državu u svim njenim odnosima s drugim državama (ali preko svojih izaslanika), zaključuje ugovore sa stranim državama preko organa koje je za to posebno opunomoćio, s tim da je za potvrdu tih ugovora potrebno prethodno odobrenje Narodnog predstavništva, osim ako se radi o sporazumima čisto političke naravi (no i među njima postoje iznimni slučajevi kada se odobrenje ipak zahtijeva, kao što je npr. ugovor kojim tuđa vojska prelazi preko teritorija Kraljevine). (Blagojević, Radonić, 2012)

Zakonodavna funkcija. Prema ustavu Kraljevine Jugoslavije, zakonodavna vlast bila je podijeljena na nove osnove - zajednički su je obavljali kralj, kao primarni zakonodavni faktor u državi, i Narodno predstavništvo koje su sada činila dva doma - Senat i Narodna skupština (koji su zakonodavnu vlast vršili zajedno s kraljem), tako da zapravo možemo govoriti o postojanju tri zakonodavna faktora. (Kostić, 1934)

Razlozi za uvođenje drugog doma su prije svega bili u kraljevoj kontroli kroz imenovane senatore Narodnog predstavništva te, poučeni iskustvima u radu Narodne skupštine, potreba za kontrolom jednog doma nad drugim, odnosno ispravljanja grešaka pri zakonskim prijedlozima. Narodno predstavništvo bilo je dvodomno i sastojalo se od Senata i Narodne skupštine. Oba doma su bila ravnopravna u oblasti zakonodavstva. Naravno da je ova ravnopravnost bila formalno i to u korist Narodne skupštine a zbog broja narodnih poslanika. Postojala je inkompatibilnost članstva u oba doma što je dobro rješenje jer bi bilo nezamislivo da je ista osoba i član gornjeg doma – senator i narodni poslanik odnosno da odlučuje u oba doma čime bi se izgubio smisao dvodomnog Narodnog predstavništva.

Sudska funkcija. Sudsku vlast su vršili sudovi, a njihove odluke izricane su u ime kralja te su se i izvršavale u ime kralja. U pogledu sudske vlasti, Ustav iz 1931. godine sadrži samo dva člana, a ovu oblast su detaljnije regulirali zakonom. Propust Ustavotvorca da detaljnije regulira oblast sudstva sa datim ustavnim načelima neovisnosti sudstva i jemstva sudske objektivnosti su otvarali prostor da kroz donošenje zakonske regulative uprava i zakonodavna funkcija vrši uticaj na sudske postupke. Osnovni zakon koji se tiče organizacije sudova kako je već rečeno jest Zakon o uređenju redovnih sudova za Kraljevinu Jugoslaviju donesen 18.01.1929. godine a koji je ostao na snazi i poslije donošenja septembarskog ustava. Također je važan Zakon o sudskom kaznenom postupku za Kraljevinu Jugoslaviju također ukazom kralja donesen za vrijeme diktature 1929. godine kojim kao i Zakonom o građanskom postupku je objedinjen jedinstveni krivični postupak na području čitave države. U skladu sa odredbama Zakona o organizaciji redovnih sudova predviđena su četiri redovna suda, i to kotarski, okružni, apelacijski, odnosno žalbeni i kasacijski, odnosno vrhovni sud. Iako je zabranjeno osnivanje izvanrednih sudova, ipak u građanskim parnicama, i to samo u pogledu predmeta iz područja nasljednog i porodičnog prava, odlučuju posebni, šerijatski sudovi, koji sude muslimanima, a u izuzetnim situacijama i nemuslimanima. Izbor sudija je vršen raspisivanjem konkursa o kojem izboru je odlučivao ministar pravde koji je kandidatske liste predlagao kralju. Za predsjednike sudova i sudije viših sudova nije se raspisivao konkurs, jer njih je kralju predlagao ministar pravde, nakon saslušanog mišljenja Kasacijskog suda, koje nije bio dužan usvojiti. Na ovaj način je upravna vlast sa neformalnim šefom uprave kraljem odlučivao o imenu i izboru sudija te na taj način između ostalog imali mogućnost utjecaja na sudstvo i njegovu nezavisnost. Uređivanjem odredaba o administrativnom sudstvu u dijelu koji se bavi upravnom vlasti, ustav je zauzeo stajalište o prirodi administrativnog sudstva, koje je inače sporno zbog nedoumice treba li ga svrstati pod sudsku ili upravnu vlast ili ga pak smatrati posebnom vlašću između uprave i sudstva. Jer isti su radili u sudstvu ali nisu bili nosioci pravosudne funkcije niti su imali prave predviđena za sudije a nisu ni bili dio upravne zajednice jer nisu radili u upravnim organima. Načela zakonitosti, kontradiktornosti u postupku, suđenja u razumnom roku, presumpcije nevinosti su standardi zaštite ljudskih prava propisanih u najrazvijenijim državama toga vremena i

predstavljaju nivo ljudskih sloboda koji je omogućen u ustavnom obliku na najvećem nivou. Drugi je pitanje primjene ustavnih odredbi i konkretnih suđenja odnosno prakse sudova i žandarmerije po određeni banovinama, odnosno većeg i privilegovanijeg položaja određenih društvenih slojeva u odnosu na druge. Ali te zloupotrebe nisu što je veoma bitno imale ustavnog i zakonskog pokrića već su posljedice razvoja društva odnosno zauzimanje ustavnim odredbama nivoa ljudskih prava koje društvo nije moglo pratiti što za to sigurno ne može biti krivica kralja i odredaba ustava.

Uprava. Ministarski savjet se sastojao od predsjednika i ministara koji su imali tačno određenu nadležnost te ministre bez portfelja a koje je imenovao i razrješavao kralj. Suprotno ustavnim odredbama parlamentarnih režima, Ministarski savjet bio je politički odgovoran jedino kralju što je značilo da na osnovu ustavnih odredaba jedino je kralj članove Ministarskog savjeta mogao jednostrano razriješiti od dužnosti. Ustav je zadržao administrativno-teritorijalnu podjelu zemlje koja je utvrđena i predviđena Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 03.10.1929. godine. Prema ovom Zakonu kako je ranije rečeno država je bila podijeljena na banovine, srezove i općine. Predviđeno je devet banovina s istim nazivima i sjedištima kao i u spomenutom zakonu. Nazivi banovina su bili određeni prema geografskim pojmovima i to uglavnom prema većim rijekama koje protiču kroz ta područja a čime se prekidalo sa historijskim i nacionalnim obilježjima tih područja. Na čelu banovine nalazio se ban koji je bio predstavnik vrhovne vlasti u tom teritorijalno administrativnom području. Na položaj bana imenovao ga je kralj na prijedlog predsjednika Ministarskog savjeta. U banovini su postojala samoupravna tijela koja su bila organizirana kroz banovinska vijeća i banovinske odbore.

5. ZAKLJUČAK

Donošenju Ustava Kraljevine Jugoslavije prethodila je kriza političkog sistema tadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca a koja je kulminirala 20. juna 1928. godine na zasjedanju Narodne skupštine. Ustavom su potvrđeni nacionalni unitarizam i centralizam. Odredbom da "ne može biti udruživanja na vjerskoj ili plemenskoj ili regionalnoj osnovi u partijsko-političke svrhe.

Ustavom su utvrđene granice devet banovina, koje su prije toga bile određene Zakonom od 3. oktobra 1929. godine, što je značilo da su mogle biti izmijenjene samo promjenom Ustava. U banovini kao samoupravnom tijelu postojali su banovinsko vijeće i banovinski odbor.

Kraljevina Jugoslavija je proglašena za ustavnu i nasljednu (ne više i parlamentarnu) monarhiju.

Kralj je proglašen dominantnim činiocem u organizaciji i radu svih vlasti. Kralju su data široka ovlašćenja šefa države, pravo da imenuje jedan broj članova Gornjeg doma i ovlašćenja vezana za sazivanje, raspuštanje i zasjedanja Narodnog predstavništva. Kralju je praktično dato ovlašćenje trećeg, arbitražnog doma u Narodnom predstavništvu, jer je u slučaju neslaganja dva doma povodom nekog zakonskog prijedloga kralj mogao stati uz jedan od njih i prihvatiti ili odbaciti prijedlog. Imenovanja činovnika i vojnih starješina vršio je kralj, a presude su izricane u njegovo ime. Povrh svega u slučaju vanrednog stanja imao je pravo na vanredne mjere. Kralj je imao daleko najveći utjecaj na izbor članova Senata (birao je polovinu članova). Narodna skupština birala se općim, jednakim i neposrednim pravom glasa, ali je izborni zakon predviđao javno glasanje što je pružalo ogromne mogućnosti za pritiske i manipulaciju.

Granice su namjerno bile drukčije od etničkih granica gdje je razbijena stoljetna teritorijalna cjelovitost BiH odustajanje od tzv.turskog paragrafa donesenog Vidovdanskim ustavom.

Ono što sačinjava konstituciju ustava, te širinu odredaba koje je Ustav iz 1931. godine, gledajući sa čisto pravnog aspekta, možemo reći da u poređenju sa ustavima nekih današnjih država ovaj ustav predstavlja vrhunski pravni akt naslonjen na također vrhunski pravni akt Vidovdanski ustav. Njime su regulirane do u detalje pojedini segmenti vlasti odnosno funkcije vlasti, pravne situacije i ustavni okvir djelovanja u svim segmentima vlasti. Ovaj ustav predstavlja pravno nasljeđe Bosne i Hercegovine a sasvim drugo pitanje je prihvatljivosti njegovih odredaba te njegove primjene kroz zakonske odredbe i kroz praksu ljudi koji obavljaju poslove državnih službenika i sudija.

LITERATURA

1. Aličić, S. Ahmed, 1983, Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789 do 1878. godine, Sarajevo: Orijentalni institut, 198 str.
2. Banan, Ivo, 1988, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika, Zagreb: Globus, 420 str.
3. Beuc, Ivan, 1969, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj: (1527.-1945), Zagreb: Arhiv Hrvatske, 526 str.
4. Bryce, James, 1901, Studies in History and Jurisprudence, vol. I, Essay III, Flexible and Rigid Constitutions, Oxford: Clarendon Press
5. Božić, Ivan, Ćirković, Sima, Ekmečić, Milorad, Dedijer, Vladimir, 1973, Istorija Jugoslavije, Beograd: Prosveta, VIII, 605 str.
6. Boban, Ljubo, 1965, Sporazum Cvetković-Maček, Beograd: Institut društvenih nauka, 438 str.
7. Čulinović, Ferdo, 1961, Jugoslavija između dva rata, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 550 str, 340 str.
8. Čulinović, Ferdo, 1963, Državnopravni razvitak Jugoslavije, Zagreb: Školska knjiga, XIV, 375 str.
9. Đorđević, Jovan, 1961, Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, Beograd: Savremena administracija, 785 str.
10. Đorđević, Jovan, 1982, Ustavno pravo, Novo dopunjeno izdanje, Beograd: Savremena administracija, III, 875 str.
11. Eisner, Bertold and Pliverić, Mladen, 1937, Mišljenja o predosnovi Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju, Zagreb: Pravničko društvo, VIII, 629 str.
12. Engelsfeld, N., 2002, Povijest hrvatske države i prava – razdoblje od 18. do 20. stoljeća, Zagreb: Pravni fakultet, XV, 502 str.
13. Filandra, Šaćir, 1998, Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sarajevo: Sejtarija, 414 str.
14. Imamović, Mustafa, 1997, Historija Bošnjaka, Sarajevo: Preporod, 635 str.
15. Ibrahimagić, Omer, 2009, Državnopravni razvitak Bosne i Hercegovine, Sarajevo: O. Ibrahimagić, 508 str.

16. Jahić, Adnan, 2010, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941), Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju ; Islamska zajednica u Hrvatskoj, Medžlis Islamske zajednice Zagreb, 664 str.
17. Janković, Dragoslav, Mirković, Mirko, 1982, Državopravna istorija Jugoslavije, Beograd: Naučna knjiga, XVI, 489 str.
18. Jovičić, Miodrag, 1988, Putevi i stranputice jugoslovenske ustavnosti, Beograd: Naučna knjiga, 202 str.
19. Jovanović, M., 1930, Le regime absolu Yougoslave institue le 6 Janvier 1929, Paris: Pierre Bossuet, 197 str.
20. Kemura, Ibrahim, 1986, Uloga Gajreta u društvenom životu muslimana, Sarajevo: "Veselin Masleša", 415 str.
21. Kostić, L., 1934, Komentar Ustava Kraljevine Jugoslavije od 03. septembra 1931.godine, Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, XII, 298 str.
22. Kamberović, Husnija, 2009, Mehmed Spaho (1883-1939): politička biografija, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 275 str.
23. Lampe, R. John, 2004, Jugoslavija kao istorija: bila dvaput jedna zemlja, Beograd: Dan Graf, XVI, 411 str.
24. Lauc, Zoran, 1988, Društveni razvoj i ustavne promjene, Osijek: Centar za idejno-teorijski rad, str. 291.
25. Lukić, D. Radomir, 1966, Ustavnost i zakonitost, Beograd: Savez udruženja pravnika Jugoslavije, 136 str.
26. Marković, Č. V., 1928, Građansko pravo, knjiga I, Uvod u pravo uopšte, Beograd: G. Kon, 152, II str.
27. Petranović, Branko, 1988, Istorija Jugoslavije 1918-1988, Knj. 1, Kraljevina Jugoslavija, Beograd: Nolit, XXII, 431 str.
28. Pribićević, Svetozar, 1933, La dictature du roi Alexandre (les problèmes yougoslaves et balkanique): documents inédits et révélations, Paris: P. Bossuet, 324 str.
29. Purivatra, Atif, 1974, Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo: Svjetlost, 658 str.

30. Petranović, Branko, 1980, Istorija Jugoslavije 1918-1978, Beograd: Nolit, 648 str.
31. Petranović, Branko, Zečević, Momčilo, 1985, Jugoslavija 1918-1984, Beograd: Rad, 1143 str.
32. Salkić, Muhamed, 2001, Ustavi islamske zajednice, Sarajevo: El Kalem, 367 str.
33. Sućeska, Avdo, 1995, Državno pravni razvitak Bosne i Hercegovine: izbor tekstova, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 159 str.
34. Stanković, Đorđe, 1988, Iskušenja jugoslovenske historiografije, Beograd: Rad, 293 str.
35. Stefanović, J., 1950, Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, XVI, 701 str.
36. Stefanović, J., 1965, Ustavno pravo, Zagreb: Školska knjiga, 615 str.
37. Stjepanović, V. N. S., 1938, Opšta teorija o glavnoj kontroli Kraljevine Jugoslavije, Beograd: Štamparija Soko, 153 str.
38. Zbornik radova / Naučni skup Ustavno pravni razvoj Bosne i Hercegovine (1910-2010.), Tuzla, 2010. godine, 2011, Tuzla: Univerzitet, 484 str.

Publikacije i ostala literatura:

1. Politički život Jugoslavije 1914-1945: zbornik radova, 1973, Beograd: Radio Beograd, 598 str.
2. Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1929-1931, 2002; Beograd: Arhiv Jugoslavije, Službeni list SRJ, LXIII, 411 str.
3. Ustav Kraljevine Jugoslavije od 3 septembra 1931 god., 1934, Beograd : G. Kon, 78 str.
4. Ustav Kraljevine, Srba, Hrvata i Slovenaca : od 28. juna, 1921. god, 1925, Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 55 str.
5. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, 2010, Sarajevo: Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, str. 184.
6. Zakon o izboru poslanika za Narodnu skupštinu od 10. IX. 1931, Službene novine broj 218-LXIX od 21. IX. 1931

7. Zakonik o sudskom postupku u građanskim parnicama (građanski parnički postupak) za Kraljevinu Jugoslaviju, 1934, Beograd: G. Kon, 360 str.

Članci:

1. Blagojević, Anita, Radonić, Branka, 2012, O Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931. Pravni vjesnik, god. 28, br. 1, str. 123-143.
2. Bačić, Arsen, 1990, O problematici podjele vlasti pred i nakon donošenja ustava Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine, Zakonitost, god. 44, br. 3, str. 435-452.
3. Dubravica, Branko, 2011, Primorska banovina u politici upravne podjele Bosne i Hercegovine, Politička misao, god. 48, br. 4, str. 154-172.
4. Jevtić, Dragoš, 1988, Vidovdanski i Oktroisani ustav od 3.IX 1931. godine, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, god. 36, br. 1-2, str. 107-126.
5. Mijanović, Gašo, 1966, Kontraverzije o pravu sudova da ocjenjuju ustavnost u jugoslovenskoj pravnoj misli do drugog svjetskog rata, Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu, god. XIV, str. 97-124.
6. Mijanović, Gašo, 1971, O karakteru i međusobnom odnosu različitih ustavnih tekstova, Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu, god. XIX, str. 79-105.
7. Milidragović, Dušan, 1985, Evolucija postupka za promjenu ustava Jugoslavije. Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu, god. XXXIII, str. 67-81.
8. Novaković, Dragan, 2014, Donošenje prvog ustava Srpske pravoslavne crkve 1931. godine, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, br. 146, str. 41-54.
9. Omanović, Sanjin, 2005, Parnična zaštita subjektivnih građanskih prava u Kraljevini Jugoslaviji, Ljudska Prava: časopis za sve pravno-političke probleme, god. 6, br. 1-2, str. 157-166.
10. Pavlović, Marko, 2012, Jugoslovenska Kraljevina: prva evropska regionalna država, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, br. 141, str. 503-521.

11. Pavlović, Marko, 2014, Ceo život Jugoslavije u dva državna oblika, Zbornik matice Srpske za društvene nauke, br. 146, str. 9-39.
12. Selimić, M., 2014. Državnost BiH prema Dejtonskom mirovnom sporazumu. Međunarodno – stručna konferencija „Izgradnja modernog pravnoeg sistema” Zbornik radova - Sarajevo, 24. oktobar 2014. Internacionalni Burč univerzitet. Centar za društvena istraživanja;
13. Sušić, Osman, Položaj Bosne i Hercegovine u Vidovdanskom ustavu-historijski okvir, U: Zbornik radova / Naučni skup Ustavno pravni razvoj Bosne i Hercegovine (1910-2010.), Tuzla, 2010. godine, 2011, Tuzla: Univerzitet, str. 227-236.
14. Šehić, Nusret, 1968, Srpski građanski politički krugovi prema pitanju preuređenja države i položaj Bosne i Hercegovine, Prilozi, god. 4, br. 4, str. 157-188.
15. Trnka, Kasim, 1992, Jugoslovenska ustavna kriza i položaj Bosne i Hercegovine, Izbor, god. 1, str. 1-31.
16. Zovko, Ljubomir, 2001, O pokušaju federalizacije Kraljevine Jugoslavije 1932. godine, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. XIX, str. 7-16.
17. Zovko, Ljubomir, 2005, Sporazum Cvetković-Maček i BiH, Zbornik Radova Pravnog Fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. XVII, str. 55-74.
18. Zuglia, Srećko, 1925, Pravne i stvarne garancije zakonitosti kod nas, Mjesečnik, br. 4-5, str. 157-171.